

Вакулович Л. Л.

Національний університет фізичного виховання і спорту України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ СПОРТИВНИХ ВУЗІВ

Стаття присвячена проблемі формування професійної мовленнєвої культури майбутніх фахівців галузі фізичного виховання та спорту. Пропонується розглядати процес формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців як сукупність дій, спрямованих на формування мовленнєвих умінь і навичок, засвоєння норм літературної мови і розвиток навички самоконтролю за їх дотриманням, збагачення словникового запасу та формування навички публічних виступів. У статті обґрунтовано складові процесу формування професійної мовної особистості майбутнього фахівця з вищою освітою, виокремлено структурні компоненти системи формування професійно-мовленнєвої культури студента як пріоритетної умови успішного майбутнього професійного спілкування.

Комунікативна компетентність – це уміння адекватно застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування і навчання, використовуючи при цьому як мову, так міміку, жести, рухи та інтонаційні засоби виразності мовлення. Мовна підготовка посідає значне місце в формуванні майбутнього фахівця. Беручи до уваги рівень мовленнєвих знань студентів спортивних спеціальностей, запропоновано методи удосконалення мовнокомунікативної компетенції майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту.

Означені вище компетентності, як засвідчують наші спостереження, дають студентам можливість використовувати мовні знання як засіб ефективного спілкування, а в майбутньому сприятимуть їх професійній комунікації.

Означені вище компетентності, як засвідчують наші спостереження, дають студентам можливість використовувати мовні знання як засіб ефективного спілкування, а в майбутньому сприятимуть їх професійній комунікації. Зазначені в статті компетенції дають студентам можливість використовувати мовні знання як засіб ефективного спілкування, а в майбутньому сприятимуть їх професійній комунікації.

В статті наголошується, що саме на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у процесі становлення особистість проходить декілька етапів, досягаючи різних рівнів мовної культури: 1) мовна правильність 2) володіння формами усного і писемного спілкування відповідно до внутрішнього стану; 3) комунікативна досконалість 4) володіння фаховою мовою. Крім того, у процесі навчання формується мовна культура студента, прищеплюється шанобливе ставлення до звичаїв та історії рідного народу, відбувається утвердження принципів загальнолюдської моралі: патріотизму, справедливості та інших моральних якостей особистості.

Ключові слова: професійна мовленнєва компетентність, фахівець, мовленнєва культура, термінологія, словник, мовні засоби, вузькоспеціальна лексика, засоби виразності, комунікативні засоби.

Постановка проблеми. Одним із завдань вищої школи України є забезпечення набуття студентами знань з певної галузі наук та підготовка їх до професійної діяльності. Сьогодні в галузі фізичної культури і спорту виникає необхідність у фахівцях нової формації, які спроможні працювати за сучасних умов розвитку державності в Україні, які здатні до створення оптимальних умов саморозвитку, самоосвіти і самореалізації особистості. На жаль, на думку експертів, спорт залишається однією з найбільш русифікованих сфер публічного життя, внаслідок чого

маємо непоодинокі приклади використання відомими спортсменами російської мови в інтерв'ю, публічних виступах чи коментарях. Але спорт має національну ідентичність, тому він ніколи не був і не стане поза політикою, поза сучасним життям держави та її майбутнім. Провідні спортсмени – це насамперед імідж, авторитет і репутація країни в цілому, тому публічні виступи, коментарі чи пресконференції, в яких беруть участь наші спортсмени, їхні тренери, представники федерацій чи клубів, передовсім мають здійснюватись державною мовою.

Однією із складових комунікативної майстерності майбутнього тренера є культура мови, яка ґрунтується на грамотній побудові фраз. Тверде знання граматичних правил дає можливість правильно викладати свої думки, що полегшує сприйняття і розуміння пояснень, зауважень, команд тренера. Граматично правильна побудова мови забезпечує її змістовність, логічну послідовність та зрозумілість. Культура мови в сукупності з високим рівнем знань і методичною майстерністю призводить до великого авторитету і успіхів в навчально-виховній роботі. Отже, культура міжособистісного спілкування у спорті (тренера з командою, членів команди між собою тощо) має велике значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вивчення чинників, що сприяють успішному розвитку професійного мовлення у студента, займалися і займаються вчені Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєва, Л.Златів, Н.Тоцька та ін. Педагоги та психологи вивчають взаємодії різних чинників, що сприяють успішному розвитку професійного мовлення у студента. Питанням формування мовленнєвої компетентності студентів-нефілологів, зокрема культури мовлення, професійного мовлення, приділяли увагу сучасні дослідники з проблем навчання української мови в ЗВО С. Вдовцова, Л. Головата, І. Дроздова, Н. Костриця, В. Михайлюк, Л. Романова, Н. Тоцька та інші.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних основ формування мовленнєвої компетентності студентів, а також дослідити загальні засади професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту та розкрити один із її складових – мовленнєвий компонент. В статті запропоновано шляхи підвищення рівня мовної культури, а також акцентуаційної та лексичної грамотності студентів.

Виклад основного матеріалу. Відомий лінгводидактик Л. Скуратівський стверджував, що національна самосвідомість є основою мовленнєвого розвитку особистості, оскільки „вироблення психологічних установок на самовдосконалення, націленість на вищі етичні й естетичні цінності, відповідальне ставлення до життя сприяють формуванню й вищих потреб, різнобічному особистісному розвитку, що створює необхідні умови для вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності” [8].

В умовах сучасних суспільно-економічних відносин, розвитку міжнародних контактів необхідно досягти такого рівня підготовки у загально-

освітніх навчальних закладах, при якому майбутні фахівці будуть спроможні брати участь у міжкультурній комунікації і самостійно вдосконалюватися. Мовно-культурна освіченість фахівця галузі фізичної культури та спорту, його вміння спілкуватися з колегами гарантують, за даними психологів, майже 70% успіху в професійно-ділових ситуаціях. Фахівець ХХІ ст. значно відрізняється від попередніх поколінь, саме тому потрібно шукати нові методи та підходи, допоможуть не лише зацікавити, але й працювати наполегливо задля досягнення результату. Питання мовної дипломатії осіб, які представляють інтереси України за її межами, зокрема спортсменів та їх тренерів, а також вчителів фізичного виховання та інших фахівців спортивної галузі є важливим і актуальним, особливо на сучасному етапі, коли ми маємо Закон про мову. Перехід на основну мову – українську – це вимога закону і наш історичний вибір, це процес утвердження національної ідентичності.

Згідно з Загальноєвропейською рекомендацією з мовної освіти визначено два види компетенцій: загальні (здатність до навчання, знання про світ, національну та загальнолюдську культуру, вміння і навички, індивідуальний життєвий досвід) і комунікативні (мовні), що складаються з трьох компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного [1]. Як узагальнене поняття мовна компетенція включає три основні блоки: власне мовні, мовленнєві і комунікативні компетенції. Усі три компетенції, на які орієнтується вивчення української мови, тісно взаємопов'язані.

Мовленнєва компетентність – це вміння адекватно й доречно користуватися мовою в конкретних актах спілкування (висловлювати свої прохання, бажання, наміри, думки тощо), користуючись при цьому як мовними, так і позамовними (міміка, жести, рухи) та інтонаційними засобами виразності (мелодика, наголос, ритм, темп, тембр і т. д.). За допомогою слова тренер керує навчальним процесом, практичними діями, передає своїм вихованцям необхідні знання, прищеплює навички правильної поведінки.

На початковому етапі формується загальна мовленнєва культура майбутніх фахівців із фізичного виховання та спорту: формуються теоретичні знання з усіх аспектів культури мови; здійснюється методична підготовка, збагачується словниковий запас, у тому числі й за рахунок освоєння загальнонаукової, вузькоспеціальної лексики та термінології (психолого-педагогічної, лінгвістичної й спортивної), що сприяє підвищенню ерудиції й допомагає на більш високому рівні оволодіти

спеціальними дисциплінами. Вивчення системи комунікативних якостей мови деталізує уявлення про якість мови, допомагає сформувати власний мовний ідеал [2]. При цьому важливо показати студентам, до яких результатів у професійно-мовленнєвої діяльності та спілкуванні фахівця приводить високий рівень розвитку та, навпаки, несформованість або відсутність тієї чи іншої комунікативної якості мови.

Етичний аспект культури мови пов'язаний із вивченням різних видів мовного етикету, у тому числі й національного, а також формул мовного етикету та особливостей їх уживання залежно від особистості адресата, стилю спілкування, ситуації й умов, у яких відбувається процес взаємодії. Неприпустимі в мові тренера жаргони, фразеологічні звороти, зайві та образливі слова, як би він не був роздратований. Без знання прийнятих у суспільстві правил мовного етикету, не володіючи вербальними та невербальними формами вираження ввічливих взаємин між людьми студент як грамотний фахівець у майбутньому і як особистість загалом не зможе правильно встановити різноманітні контакти з партнерами, не зможе з максимальною користю для себе і для оточуючих здійснити сам процес спілкування [2].

Однією із перешкод, про яку часто згадують спортивні тренери і яка заважає їм перейти на українську мову викладання, є незнання української спортивної термінології.

На сучасному етапі проблема професійного спрямування навчального процесу при вивченні української мови на неспеціальних факультетах вищих навчальних закладах значно актуалізувалася і перебуває в центрі уваги багатьох науковців, що зумовлюється такими чинниками: по-перше, підвищеними вимогами до якісної підготовки спеціалістів різного профілю в наш час; по-друге, ринковими умовами в Україні; по-третє, необхідністю забезпечити майбутнім фахівцям належну культуру загальнонавчальної та професійної мови і досконале володіння професійною термінологією [1, с. 47].

Для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування майбутні фахівці спортивної галузі повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, бо мовленнєва специфіка даного стилю спілкування визначається насамперед великою кількістю термінів, що активно обслуговують сферу професійної діяльності. У фізичному вихованні термінологія відіграє дуже важливу роль, адже є основою взаєморозуміння майбутнього тренера

чи вчителя з учнями в процесі спеціально організованої навчальної діяльності. Знання спортсменами термінології сприяє швидшому оволодінню ними фізичними вправами, збільшує щільність заняття. У зв'язку з цим великого значення в системі вищої освіти набуває навчання студентів вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту фахової лексики, оскільки успішність професійного спілкування значною мірою визначається таким рівнем володіння лексичними навичками, який забезпечить здатність студентів розуміти і вживати у потрібній ситуації саме ту лексичну одиницю, яка найточніше передає висловлену думку.

Знання мови професії підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватись у складній професійній ситуації та у контактах з представниками своєї професії. [3]. І цілком природно, що саме терміни перебувають у центрі уваги, коли йдеться про опанування фахової мови. Однак і загальнонавчальна лексика у фаховій мові зазнає певних змін, окремі слова набувають нових значень або нових відтінків.

Для повноцінного спілкування треба мати необхідний словниковий запас і вміти правильно будувати речення. Формування комунікативної компетенції, високого рівня мовної культури професійного спрямування здійснюється шляхом ознайомлення з термінологічними та фразеологічними особливостями обраного фаху, складання та оформлення професійних текстів та документів, редагування і перекладу текстів офіційно-ділового й професійного спрямування тощо. Також на практичних заняттях під час вивчення теми «Терміни в професійному мовленні» значна увага приділяється етимологічним довідкам, цікавим вправам і завданням з використанням фахових текстів, що спонукають студентів працювати над усним професійним мовленням та розширюють їх світогляд. Від цього залежатиме формування всіх інших компетенцій, необхідних для успішної діяльності майбутнього спеціаліста у суспільному житті.

Допомагають активізувати пізнавальну діяльність студентів та розвивають їх творчу активність ділові ігри, де моделюються мовні ситуації у найрізноманітніших сферах – від професійного спілкування до побутового. Наприклад, під час розігрування діалогу чи телефонної розмови двома студентам необхідно уявити таку ситуацію: припустимо, що вам потрібен персональний онлайн-тренер (тренуватися вдома під наглядом професійного персонального тренера онлайн – це вигідно,

зручно та корисно), а інший студент в ролі тренера спробує вам допомогти, надаючи консультацію з щодо тренувальної програми в усній формі. Далі інші студенти зможуть відповісти на таке питання: Чи згодні ви, як майбутній фахівець, з порадами вашого одногрупника? Обґрунтуйте свою точку зору. Такі види завдань передбачають спілкування студентів між собою для розв'язання життєвих завдань, а також використання мовних одиниць у мовленні, сприяють здобуттю більш глибоких теоретичних знань, прийняттю оптимальних рішень, формують уміння і навички, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

В умовах дистанційного, змішаного навчання, під час карантинних обмежень існують деякі труднощі у формування навичок публічної комунікації зі студентами-нефілологами. Для цього можна запропонувати такі види вправ як публічний діалог чи дискусія перед невеликою аудиторією, після чого виявити та обговорити помилки й недоречності. Можна також провести дискусію чи диспут перед великою аудиторією, долучити студентів до полеміки чи дебатів з запропонованої теми. Під час таких занять студентів краще розсадити у вигляді «підкови», щоб вони могли спостерігати за мімікою, жестами, поставою. Потім можна проаналізувати зі студентами зовнішні прояви тих, хто спідкується, наголосити на тому, які саме невербальні засоби було використано, щоб спілкування було ефективнішим. Такі види вправ активізують увагу студентів, сприяють доброзичливому ставленню один до одного, а також студенти будуть більше приділяти уваги своєму мовленню.

Студенти активно долучаються до таких форм роботи, непомітно виробляючи для себе навички комунікації, і таким чином відбувається їхнє професійне становлення. Дискусія передбачає обмін думками зі спірного питання, пошук суджень, взаємодоповнення, компроміс та обговорення, що також допомагає розвитку професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів. У дискусії важливі й уміння звертатися до аудиторії, володіння основними функціонально-смісловими типами мовлення: уміннями опису, розповіді, міркування, уміннями довести свою тезу і спростувати тезу опонента, зробити висновок. Усе це допомагає формуванню навичок професійного мовлення в різних типах вправ під час занять української мови студентів-нефілологів ВНЗ.

Забезпечують формування творчої усної і писемної мовленнєвої компетентності студентів і прийоми навчання творчого професійного

мовлення, такі як «Інтерв'ю з фахівцем», «Мозкова атака», «Асоціювання», «Ведення щоденника практики», «Аналіз творів студентів» тощо, які спрямовані на формування умінь і навичок усного і писемного мовлення, методичних умінь, а також на розвиток творчих здібностей. Наприклад, основне завдання «Мозкової атаки» – одержати якнайбільше несподіваних, оригінальних ідей. А темою такої дискусії може бути «Шляхи вирішення мовного питання в Україні» або «Український спорт і українська мова», які нині є актуальними.

Важливу роль у підвищенні мовленнєвої культури майбутніх фахівців відіграють словники. Тому під час вивчення теми «Словники у професійному мовленні» студенти вивчають роль словників у професійному мовленні, класифікацію словників, словники майбутнього фаху, принципи побудови словникових статей у лексикографічних працях різних типів, характеристику головних тлумачних та перекладних словників української мови, фахових словників. Доцільним для майбутніх фахівців також є виконання завдань на переклад з російської на українську мову текстів професійного спрямування.

Ще одним видом вправ за лексичним мовним рівнем є робота з підручниками й посібниками. Можна запропонувати таке завдання: із підручника з фаху доберіть і запишіть текст (5–6 речень). Зробіть стилістичний та лексичний аналіз тексту. Із тексту виписіть п'ять вузькоспеціальних термінів і охарактеризуйте їх за зразком: 1) походження (власний, запозичений); 2) дефініція (що означає термін); 3) частота вживання 4) спосіб творення (для власномовних термінів). Після цього можна запропонувати скласти речення з поданими термінами.

Під час вивчення будь-якої теми також потрібно постійно проводити роботу над підвищенням грамотності майбутніх фахівців. Особлива увага приділяється правопису термінів, і що важливо, – паралельно розкривається зміст термінів, походження.

Важливим принципом сучасного навчання є мобільність викладача і студента, використання розумної діджиталізації в освіті. Нині в закладах освіти, з урахуванням розвитку інформаційних технологій, відбувається пошук інноваційних методів, які використовуються також і для навчання української мови за професійним спрямуванням. Сучасні студенти краще сприймають і засвоюють інформацію з комп'ютерних інформаційних джерел. Тому використання інформаційних технологій у процесі формування мовних і мовленнєвих

компетентностей під час вивчення мови професійного спілкування робить процес навчання легшим і цікавішим, дає змогу урізноманітнити роботу, сприяє організації самостійної роботи студентів, що істотно впливає на результативність навчання. Дуже важливо розуміти те, що сучасний студент не може сісти за стіл і виконувати завдання протягом двох годин, тому викладачеві потрібно активно використовувати сучасні інтерактивні технології і технічні засоби навчання.

Цікавим завданням для самостійного виконання вдома може бути «Фоторепортаж»: Студенти повинні продемонструвати фотографії з порушеннями літературних норм, які вони зафіксували у назвах спортивних закладів, в оголошеннях, інформаційних листах та ін., які розміщені в спортивних закладах, а також у текстах на спортивну тематику. Також варто проаналізувати частотність мовних порушень і запропонувати правильний варіант написання. Після виконання завдання студентам потрібно зробити висновки, які ж мовні норми в їхній професійній мові є слабкі, а які сильні. Студенти залюбки виконують такі завдання, крім того, така робота дуже цікава та сприяє кращому засвоєнню практичних навичок слововживання.

Мистецтво спілкування завжди вважалося органічною складовою професіоналізму людини. Власне тому сьогодні існує необхідність подолання недоліків мовної культури та потреба формування мовної компетенції фахівця галузі фізичної культури і спорту який повинен стати носієм вихованості, освіченості та інтелігентності.. Нео-

днорідність складу студентів першого курсу за рівнем мовної підготовки, інтелектуальним потенціалом, обсягом словникового запасу обумовлює необхідність формування базової культури особистості студентів. Тому формування професійно-мовленнєвої культури майбутнього фахівця з фізичного виховання та спорту триває протягом всього періоду навчання у ВНЗ і є однією з важливих складових частин усієї системи професійної підготовки. А здобуті в виші мовні знання можна практично застосовувати у реальному житті [4].

Висновки і пропозиції. Формування мовного фахового контенту у навчальному процесі є важливою складовою загальної підготовки студентів до самостійної професійної діяльності за обраною спеціальністю та передумовою успішного кар'єрного зростання. Подальші наукові пошуки необхідно спрямувати на дослідження інших складових професійної комунікативної компетентності студентів спортивних вишів.

Формально вивчення української мови за професійним спрямуванням як навчальної дисципліни передбачено відповідними державними програмами, але потрібно, щоб українська мова як засіб відтворення найновіших знань реалізувалася в нашій системі освіти: щоб наші студенти-спортсмени – переможці спортивних змагань, тренери, педагоги могли висловити елементарну думку українською мовою, були здатними «заявити через звучання української мови про свою належність до народу, з яким їх мають ідентифікувати, до культури, в якій вони живуть» [6, с. 106].

Список літератури:

1. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник. Київ : «Центр навчальної літератури», 2006. 312 с.
2. Кондрацька Г.Д. Методологічні основи формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців з фізичного виховання у вищих навчальних закладах освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* / за ред. О.В. Тимошенка. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Вип. 5. С. 159–162.
3. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посібник / за заг. ред. О. Сербенської. Львів, 1994. 152 с.
4. Зеленюк О.В., Бикова Г.В. Комплексна структура когнітивної комунікативної компетенції майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту. *Проблеми формування здорового способу життя молоді* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 200-літтю розвитку плавання у Львові / за заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 52–56.
5. Лахтадир О. В., Чекмарьова В. В., Зеленюк О. В., Бикова Г. В. Комунікативна психолого-педагогічна компетентність майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту. *Науковий часопис Національного пед. універс. імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 11 (105). С. 75–79.
6. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ, 2012. 696 с.
7. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд. Київ, 2007. 444 с.
8. Станкин М. И. Учитель физической культуры: личность, общение Москва, 1993. 41 с.

Vakulovych L. L. FORMATION OF FUTURE SPORTS SPECIALISTS' PROFESSIONAL SPEAKING COMPETENCES

The article is devoted to the problem of forming the professional speech culture of future specialists in the field of physical education and sports. It is proposed to consider the formation process of the future specialists' professional speech culture as a set of actions aimed at the formation of speaking competences and skills; assimilation of literary language norms along with the development of self-control skills, needed to adhere these norms; vocabulary enrichment and the formation of public speaking skills. The article substantiates the formation process components of the professional linguistic personality of a future specialist with higher education. It also highlights the structural components of a student's professional speech culture formation system as a priority condition for successful future professional communication.

Communicative competence is the ability to adequately use the language in specific situations of communication and learning, using speech, facial expressions, gestures, movements and intonation means of speech expressiveness. Speaking skills training plays a significant role in the formation of a future specialist. Taking into account the language knowledge level of students, specializing in sports, methods of improving the speaking and communication competence of future specialists in the field of physical education and sports are proposed.

The competencies, specified in the article, give students the opportunity to use the language skills as a means of effective communication, and in the future will contribute to their professional communication.

The article emphasizes that it is during Ukrainian language classes (for professional orientation) a personality goes through several stages in the process of formation, reaching different levels of speech culture: 1) linguistic correctness 2) mastery of oral and written forms of communication in accordance with the inner state; 3) communicative excellence 4) mastery of professional language. In addition, a student's speech culture is formed in the process of study, a respectful attitude to the customs and history of the native people is instilled, the principles of universal morality are established: patriotism, justice and other moral qualities of an individual.

Key words: *professional speaking competence, specialist, speech culture, sports terminology, dictionaries, linguistic means, highly specialized vocabulary, means of expressiveness, means of communication, text, skills and abilities.*